

PAPER DETAILS

TITLE: Birgivî ve Serhu'l-Ehâdîsi'l-Erba?in Adli Eseri Baglaminda Hadis Serh Metodu

AUTHORS: Muhammed AKDOGAN

PAGES: 19-38

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/634848>

BİRGİVÎ VE ŞERHU'L-EHÂDÎSÎ'L-ERBA'ÎN ADLI ESERİ BAĞLAMINDA HADİS ŞERH METODU

MUHAMMED AKDOĞAN^a

Öz

Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu Kanûnî döneminde Balıkesir'de doğan Birgivî, ilk eğitimini babası Pir Alî'den tahsil ettikten sonra İstanbul'a giderek Ahîzâde Mehmed Efendi (ö. 974/1563-4) ve Kızıl Molla lakabıyla tanınan Kazasker Abdurrahmân Efendi'nin de (ö. 983/1575) aralarında bulunduğu ulemeden istifade etmiştir. O, kısa süren memurluk hayatının ardından Birgi'ye dönmüş ve burada eğitim-öğretim çalışmalarına başlamıştır.

Problem gördüğü herhangi bir noktada sözünü esirgemeyen ve hangi makama sahip olursa olsun kişileri eleştirebilen Birgivî, hadis, Arapça, fıkıh gibi ilimlerde eserler yazmıştır. Bunlar arasında insanları ibadet noktasında bid'atlerden uzak tutmak ve onları Kur'an ve Sünnet'e çağırarak amacıyla yazdığı Şerhu'l-ehâdîsî'l-erba'în isimli çalışmasının özel bir önemi bulunmaktadır. Eserin herhangi bir medresede okunduğuna dair kaynaklarda bir bilgi verilmemekle birlikte, onun Birgivî tarafından talebelerine okutulduğu söylenebilir. Bu çalışmada eserin hadis şerh metodu tahlil edilmiştir. Şârih tarafından eserdeki her bir hadis rivâyet, lügat, i'râb, belâgat, şerh, tefrî', suâl ve fâide noktasından değerlendirilmiş ve izah edilmiştir. Kitap incelendiğinde yapılan izahlarda kitabın fikhî yönünün ağır bastığı görülecektir. Bahis konusu olan esere Birgivî tarafından başlanılmış ancak eser onun erken vefatı sebebiyle tamamlanamamıştır. Geri kalan otuz üç hadis ise Akkirmânî tarafından şerh edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şerh, Birgivî, Şerhu'l-ehâdîsî'l-erba'în, Akkirmânî.

BIRGEWÎ AND HADITH COMMENTARY METHOD IN HIS STUDY SHARH AL-AHÂDÎS AL- ARBA'ÎN

Abstract

Birgewî, who was born in Balıkesir during the time of Kanûnî, the most powerful of the Ottoman Empire, went to Istanbul after he had collected his first education from his father Pir Alî, and studied from scholar including Ahîzâde Mehmed Efendi (d. 974/1563-4) and Kazasker Abdurrahman Efendi, known for his nickname as the Red Molla (d. 983/1575). He started his educational studies at Birgi after his short life in civil service. Birgevî, who does not refrain from any point in the problem, has been able to criticize the person who has the authority.

^a Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
(el-hadimi@hotmail.com)
Orcid ID: 0000-0003-0314-0095

He wrote works in Islamic sciences such as hadith, Arabic, fiqh. Among these, there is a special precaution in the name of Sharh al-ahâdis al-arba'in written to keep people away from innovations at the point of worship and to invite them to the Qur'an and Sunnah. By him, each hadith is evaluated from the narrative, language, i'râb, eloquence, commentary, branche, question and benefit points. When the book is looked at, it will be seen that the fiqh side of the work is heavily depressed. It was initiated by Birgewî to work but could not be completed due to its early life. The remaining thirty-three hadiths are explained by Akkirmânî.

Key Words: Hadith, Birgewî, Commentary, Sharh al-ahâdis al-arba'in, Akkirmânî.

Giriş

Şerh sözlükte “eti kesmek, parçalara ayırmak ve sözün kapalı kısımlarını açıklamak” manalarına gelmektedir. Hadis terimi olarak ise, “bir hadisin veya bir hadis kitabında yer alan rivâyetlerin kelime ve kavramlarını açıklamak, anlaşılması zor yerlerini izah etmek, i'rabını yapmak, hadisten çıkan hükümlere yer vermek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹ Hadisleri şerh işini Hz. Peygamber dönemine kadar götürmek mümkündür. Onun sözlerindeki bazı kelimeleri sahâbe nadiren anlayamamış ve bunun üzerine o sözlerini açıklamıştır. Bu kapsamdaki faaliyetler sonraki yıllarda diğer nesiller tarafından sürdürülmüş ve bir nevi şerh faaliyeti olarak kabul edilen Garîbu'l-Hadîs eserleri meydana getirilmiştir. Ancak bildiğimiz anlamda hadisleri şerh etme geleneğinin IV/X. asırda başladığı kabul edilmektedir. Takip eden yıllarda hadisleri anlama faaliyetleri Anadolu topraklarına kadar gelmiş ve Osmanlı uleması tarafından pek çok esere şerh, haşiye ve ta'lik yazılmıştır. Her ilmin ve bu ilimlerin alt kollarının belirli bir seviyeye ulaşması için zamana ihtiyaç duyduğu ehlinin malumu olduğu üzere aynı durum şerh için de geçerlidir. İlk zamanlarda hadisin metnindeki garîb kelimeler izah edilmiş, daha sonra Buhârî (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875), Tirmizî (ö. 279/892) gibi temel hadis kaynaklarında geçen tüm hadisler şerh edilmiş ve son olarak da temel hadis eserlerinde geçen hadislerden seçilerek bir araya getirilen derleme çalışmaların açıklanması faaliyeti yapılmıştır.² Kırk hadis türü eserler de derleme diyebileceğimiz çalışmalardandır.

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru'l-Mearif, Beyrut ts., 4/2228; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Thk. Hüseyin Kassâr, et-Türâsü'l-Arabî, Küveyt 1969/1369, 6/502-6; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016, s. 181-2; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2009, s. 293.

² Zişan Türcan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 7-47; Salih Karacabey, *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1990, s. 208-10; Suat Koca, “İbn Melek'in Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Şerh Literatüründeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 53 sy. 1, Ankara 2012, s. 2; Zişan Türcan, “Anadolu'da Hadis Şerhçiliği”, *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Darul'l-Hadisler Sempozyumu Bildirileri* (Çankırı, 30 Nisan-1 Mayıs 2011), ed. Muhittin Düzenli, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2011, s. 341-50; Sedat Şensoy, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 555; Mehmet Efendioğlu, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 559.

Makale çerçevesinde konunun anlaşılmasına katkı sunması amacıyla Birgivî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında öz denilebilecek bilgiler verilecek, daha sonra ise genel olarak kırk hadis edebiyatı, eserin ilim dünyasındaki yeri ve hadis şerh metodundan bahsedilecektir.

1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Birgivî, Osmanlı Devleti'nin en güçlü döneminde yaşamış bir âlimdir.³ Asıl adı Mehmet olan Birgivî, Kânûnî Sultan Süleymân (ö. 974/1566) döneminde 929/1523 senesinde Balıkesir'de doğmuştur. 926 veya 928'de doğduğunu ileri sürenler de vardır.⁴ Babası müderris Pir Ali'den aldığı klasik medrese eğitiminin ardından İstanbul'a giderek Şemseddîn Ahmed Efendi (ö. 957/1550-1), Ahîzâde Mehmed Efendi (ö. 974/1563-4) ve Kızıl Molla lakabıyla tanınan Kazasker Abdurrahmân Efendi (ö. 983/1575) gibi döneminin önde gelen âlimlerden oldukça istifade etmiş ve kendisini hadis ilminin de aralarında bulunduğu farklı ilimlerde yetiştirmiştir.⁵ Burada şunu da ifade etmekte fayda mülâhaza etmekteyiz. Onun İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân medresesinde eğitim gördüğünü ifade eden kaynaklar bulunmakta ise de bu döneme ait kaynaklar bu bilgiyi doğrulamamaktadır.⁶

Yüksek eğitimini tamamlamasının ardından birçok medresede müderrislik yapan ve insanları bid'atten yüz çevirip Kur'an ve Sünnet'e uymaya çağırان vaaz ve nasihatlerde bulunan Birgivî, özellikle insanların bid'atı terk etmeleri konusunda oldukça gayret göstermiştir. Kısa süren müderrislik tecrübesinin ardından Edirne Kassâm-ı Askerî'liğine⁷ atanmış, ancak bu görevi gördüğü bazı usulsüzlükler yüzünden terk etmek zorunda kalmıştır. Görevi bırakmasından sonra Bayrâmîyye tarikatının şeyhlerinden Abdullah el-Karâmânî'ye (ö. 972/1564/5) intisâb etmiştir. Belki de onun tarikata intisabındaki en önemli etken, insanları bid'atten vazgeçirme konusunda düştüğü ümitsizliktir. Hocası el-

³ Dönem hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Hulusi Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri* (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, s. 1-26.

⁴ Şemseddîn Sâmî, "Birgivî", *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, 2/1284; Bağdadlı İsmâîl Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâ'i'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts., 2/252; Mustafa Barçın, "Ünlü Âlim İmam Birgivî", *Sebilürreşad* c. 14 s. 329, İstanbul 1961, s. 59; Ömür Türkmen, *İmam Birgivi ve Risâle fî Ahvâl-i Etfâl-i-Müslimîn Adlı Eserinin Tahkik ve Tahriri*, (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1995, s. 9; Kasım Kufralı, "Birgivi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1979, s. 634, Kasım Kufralı, "Birgewî", *The Encyclopedia of İslam*, c. 1. E. J. Brill, Leiden 1986, s. 1235.

⁵ Nev'izâde Atâullah Efendi Atai, *Zeyl-i Şekâik*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1268, s. 179; İbrahim Peçevi Peçuylu, *Târîhi Peçevî* Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283, s. 467; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* Meral Yayınları, İstanbul 1972, 1/284; Barçın, "Ünlü Âlim İmam Birgivî", s. 59; Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, s. 38-40; Ahmet Kaylı, *A Critical Stuyay of Birgivi Mehmed Efendi's (d. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 9; Kufralı, "Birgivi", s. 634, Kufralı, "Birgewî", s. 1235.

⁶ Huriye Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 31.

⁷ Yeniçeri ocağından birisinin vefatından sonra arkada kalan mallarını varislerine şer'î kurallara göre taksim eden kişidir. Mehmet Zeki Pakalın, "Kassam-ı Askerî", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, 2/210.

Karâmânî'nin tavsiyesi üzerine tekrar eğitim hayatına dönmüş ve II. Selim'in hocası Atâullah Efendi (ö. 979/1571) tarafından Birgi'de yaptırılan medreseye (Dâru'l-hadîs) müderris olarak atanmıştır. O, müderrislik vazifesini sürdürürken 981/1573 yılında yakalandığı tâun (veba)⁸ hastalığı sebebiyle burada henüz 53 yaşında iken vefat etmiştir.⁹

Eldeki kaynaklardan tespit edebildiğimize göre Birgivî, iki çocuk sahibidir. Bunlardan Mustafâ Efendi (ö. 995/1586) müderrislik ve kadılık görevini üstlenirken, diğer oğlu Fazlullâh Efendi (ö. 1032/1622) ise İstanbul camilerinde vâizlik vazifesini yerine getirmiştir. Bu kişilerin soylarından gelenlerin de ilimle iştigal ettiği bilinmektedir.¹⁰ Çocuklarının yanı sıra Akşehirli Hocaşade Abdünnâsır Efendi (ö. 990/1582), Alvamışlı (Ödemişli) Muslihiddîn Efendi (ö. 981/1573) ve Gazi Emîr (ö. 1022/1613) gibi kişilerin yetişmesine katkı sağlamıştır.¹¹

Kim olursa olsun ve her ne makamda bulunursa bulunsun¹² doğruyu söylemekten geri durmayan Birgivî'nin, hadis, Arapça, ahlâk, tasavvuf, fıkıh, akâid, mezhepler tarihi ve tefsir gibi alanlarda altmış civarında eser yazdığı ifade edilmektedir.¹³ Hadis ilminde ise *el-Erbe'ûn*, *Şerhu'l-ehâdîsî'l-erba'în*¹⁴, *Risâle fî usûlî'l-hadîs ve Kîtâbu'l-îmân ve'l-İstihsân* isimli eserleri bilinmektedir. Hadis usulündeki risalesi Sadık Cihan tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.¹⁵ *Kîtâbu'l-îmân* isimli eseri hakkında ise doktora çalışması yapılmıştır.¹⁶

⁸ Nühket Varlık, "Taûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 175-7.

⁹ Şemseddîn Sâmî, "Birgivî", 2/1284-5; Atai, *Zeyl-i Şekâik*, s. 180; Peçuyly, *Târîhi Peçevî*, s. 467; Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-zünûn an esâmi'l-kütûbi ve'l-funûn*, Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, Beyrût ts., 1/54; Bağdadlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/252; Barçın, "Ünlü Âlim İmam Birgivî", s. 59; Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, s. 31; Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, s. 38; Ömür Türkmen, *İmam Birgivi ve Risâle fî Ahvâl-i Etfâli'l-Müslimîn*, s. 12; Kasım Kufralı, "Birgivi", s. 634, Kasım Kufralı, "Birgewî", s. 1235.

¹⁰ Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, s. 34-5; Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, s. 47-8.

¹¹ Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, s. 50-1; Bayram Demircigil, *Birgivî'nin İslâm ve Osmanlı Hukukundaki Yeri ve Ferâiz İsimli Risalesinin Edisyon Kritiği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 14.

¹² Onun tenkit ettiği kimseler arasında Sokullu Mehmet Paşa ve Ebu's-Suûd Efendi gibi önemli devlet adamları ve Şeyhülislâmlar bulunmaktadır. Şemseddîn Sâmî, "Birgivi", 2/1284; Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, s. 52.

¹³ Daha fazla bilgi için bkz. Şemseddîn Sâmî, "Birgivi", 2/1285; Bağdadlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/252; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrût 1957, 9/123-4; Lekesiz, *Birgivî Mehmed Efendi ve Fikirleri*, s. 51-94; Ömür Türkmen, *İmam Birgivi ve Risâle fî Ahvâl-i Etfâli'l-Müslimîn*, s. 10-1.

¹⁴ Birgivî, *Şerhu'l-ehâdîsî'l-erbâ'în*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1323.

¹⁵ Sadık Cihan, "Muhammed B. Pir Ali Birgivi ve "Risâle fi Usuli'l-Hadis" in Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Samsun 1987, 55-76.

¹⁶ Mesut Çakır, *Birgivî'nin Kîtâbu'l-İmân Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018.

2. Genel Olarak Kırk Hadis Edebiyatı ve Birgivî'nin Kırk Hadis Adlı Eseri

Kırk hadis derleme faaliyetinin II/VIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı ifade edilmektedir.¹⁷ Bilindiği kadarıyla ilk *el-Erba'ûn* müellifi Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) olmakla birlikte bu türün en meşhuru Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Erba'ûn* isimli çalışmasıdır. Erba'ûn geleneği "Ümmetimden dinî işlerine dair kırk hadis derleyen kimseyi Allah Teâlâ fakihler ve âlimler topluluğu arasında diriltir." anlamındaki zayıf hadisine dayanmakla birlikte İbn Hacer (ö. 852/1449) bu rivâyetin tarihlerini bir araya getiren bir çalışma yapmış ve bütün senedlerinde sıhhati zedeleyen kusurlar taşıdığını ifade etmiştir. Kırk hadis çalışmalarında seçilen hadisler, müellifin amacına göre değişmektedir. Ulema kelâmıla, ahkâmıla, ibâdetle, mev'iza ve rekâikle, senedi en sahih olanlarla, metni uzun ancak dinleyen kimselerin hoşuna gidenlerle ve benzeri daha pek çok konuyla ilgili kırk hadis çalışmaları yapmıştır.¹⁸

Âlimler Allah tarafından fakih olarak yazılma, kıyamet gününde fakih ve âlim olarak haşredilme, Hz. Peygamber'in şefaatinin kazanma, âlimler sınıfında yazılıp şehitler zümresinde haşredilme gibi niyetlerle kırk hadis çalışmalarını yapmışlardır.¹⁹ Birgivî kendisinden önceki zamanlarda âlimlerin sünen/ahkâm konusunda eserlerinin olduğunu belirttikten sonra kırk hadis kapsamında yazılan eserlerin hiçbirisinin tüm sünen/ahkâmı kapsamadığını ve kendisinin bu eksikliği gidermek üzere çalışmasını yaptığını zikretmiştir. Bu çalışmasıyla Birgivî aynı zamanda Allah'ın rızasını kazanmayı da murat ettiğini ifade etmiştir.²⁰

Birgivî kırk hadis çalışmalarının yapılmasına temel oluşturan yukarıdaki hadisi eserinin girişinde zikretmiş, ancak onun sahihliği-sakimliği noktasında bir değerlendirmede bulunmamıştır. Ama sünnete ittiba edilmesi ve bid'atten uzak durulması noktasında yazdığı eserde, onun bahis konusu olan hadisle amel ettiğinin ve ona verdiği değerin bir göstergesidir.

Müellifin *el-Erba'ûn* isimli eserinde yer verdiği hadisler şu konularla bağlantılıdır: Niyet ve önemi, bismillah demenin ehemmiyeti, kişinin şahsi temizliği, insanın tabiatı gereği taşıdığı özellikler, kulakların baştan sayılıp sayılmaması, ayak ve el parmaklarının hilallenmesi, Cuma guslü ve adabı, müezzinin yaptığı iş dolayısıyla ücret almaması gerektiği, ezanı duyan kimsenin onu tekrar etmesi, namaza giderken acele edilmeyip vakar

¹⁷ Muhyiddîn en-Nevevî, *el-Erba'ûn-Nebeviyye ve Tetimmetuhâ*, (nşr.) Ömer Abdülcebbâr, Mektebetü'l-İktisâd, Mekke 2009, s. 2-3. Nevevî eserin mukaddimesinde kırk hadis alanında eser yazan müellifleri kronolojik olarak vermektedir.

¹⁸ Abülkadir Karahan, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 24-39; Mehmet Yaşar Kandemir, "Kırk Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 467.

¹⁹ Karahan, *Kırk Hadis*, s. 12-8; Ali Rıza Kencik, *Cemâleddîn Aksarâyî ve Ona Nispet Edilen Erba'ûne Hadîsen Adlı Eserin Tahkiki*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s. 3-6; Kandemir, "Kırk Hadis", s. 467.

²⁰ Birgivî, *Şerh*, s. 4.

içinde olunması, namazın sünnetleri, kuşluk, küsuf, hüsûf ve tahiyyetü'l-mescid namazlarının önemi, istihare için namaz kılmak, herhangi bir şeyi sadece Allah'tan istemek, itikâfa girmek, namazın tadil-i erkânı, Müslümanların birbirleri üzerindeki hakları, Müslüman'a bir musibet isabet ettiğinde Allah'a sığınması ve cenaze ile ilgili bilgiler. Bu konulardan da anlaşıldığı üzere eserin, ağırlıklı olarak fıkıhın ibadetler konusuyla ilgili olarak telif edildiği söylenebilir. Müellif, yukarıdaki konularla ilgili hadisler seçerken muteber hadis mecmualarından istifade ettiğini zikretmiştir.²¹ Esere alınan hadisler incelendiğinde onların *Kütüb-i Sitte*'de mündemiç olan hadislerden tahric edildiği görülecektir. Bu durum Birgivî'nin hadis ilmine vukufiyetinin bir göstergesi kabul edilmekle birlikte, onun temel hadis kaynaklarını bilen ve hadis naklinde sahih-zayıf ayırımına önem atfeden bir âlim olduğu kanaatini de uyandırmaktadır. O, bu faaliyete başlamış ancak ömrü ilk yedi hadisi açıklamaya yetmiş, geri kalanları ise Muhammed b. Mustafâ Akkirmânî (ö. 1174/1760) aynı usul üzere şerh etmiştir.²² Her ne kadar izah ettiği hadis sayısı az olsa da oldukça teferruatlı şekilde açıklamasından dolayı çalışma doksan iki sayfaya ulaşmıştır. Akkirmânî tarafından şerhedilen otuz üç hadis ise 228 sayfayı muhtevidir. Böylelikle eser toplam 320 sayfadan oluşmaktadır.

Birgivî, yeri geldiğinde hadis, kelâm, fıkıh, dil ve tarih ilminde yetkin âlimlerin görüşlerinden yararlanmıştır. Zührî (ö. 124/742)²³, Evzâî (ö. 157/774)²⁴, Züfer (ö. 158/775)²⁵, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778)²⁶, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)²⁷, Şâfî (ö. 204/820)²⁸, Ebû Dâvud (ö. 275/889)²⁹, Tahâvî (ö. 321/933)³⁰, Ezherî (ö.370/980)³¹, Ebu'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983)³², Cevherî (ö. 400/1009'dan önce)³³, Gazzâlî (ö.505/1111)³⁴, Mâzerî (ö. 536/1141)³⁵, Kâdî 'İyâz (ö. 544/1149)³⁶, Hasen b. Mansûr el-Özkendî el-Fergânî Kâdîhân (ö. 592/1196)³⁷, Mergînânî (ö. 593/1197)³⁸, Fahreddîn er-

²¹ Birgivî, *Şerh*, s. 4.

²² Emrullah Yüksel, "Mehmet Birgivi", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Erzurum 1977, s. 176-80, Emrullah Yüksel, "Birgivi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 6, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 191-4.

²³ Birgivî, *Şerh*, s. 84.

²⁴ Birgivî, *Şerh*, s. 83.

²⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 13.

²⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 36.

²⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 6.

²⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 6.

²⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 6.

³⁰ Birgivî, *Şerh*, s. 36, 61, 89.

³¹ Birgivî, *Şerh*, s. 88.

³² Birgivî, *Şerh*, s. 23, 83.

³³ Birgivî, *Şerh*, s. 58.

³⁴ Birgivî, *Şerh*, s. 15, 26, 36, 37, 38, 68, 89.

³⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 32.

³⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 60.

³⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 32, 61, 67, 68, 79, 89.

³⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 45.

Râzî (ö.606/1210)³⁹, Kerderî (ö. 642/1244)⁴⁰, Münzirî (ö. 656/1258)⁴¹, Nevevî (ö. 676/1277)⁴², İbn Hallikân (ö. 681/1282)⁴³, Mevsilî (ö. 683/1284)⁴⁴, Ca'berî (ö. 732/1332)⁴⁵, Turbiştî (ö. 662/1263)⁴⁶, Zeynuddîn el-Hâfî (ö. 838/1435)⁴⁷, İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)⁴⁸ gibi hadis, fıkıh, kelâm âlimlerden istifade etmiştir. Çoğunlukla onların eserlerinin isimleri zikretmemiştir. *et-Tefsîru'l-kebîr*⁴⁹, *el-Hidâye*⁵⁰, *el-Hulâsa*⁵¹ *el-İhyâ*⁵², *el-İhtiyâr*⁵³, *el-Muhtâr*⁵⁴, *el-Bezzâziyye*⁵⁵, *Şir'atu'l-İslâm*⁵⁶, *el-Mebsût*⁵⁷, *el-Muhît*⁵⁸, *el-Firdevs*⁵⁹, *el-İnâye*⁶⁰, *Mecmûu' Fetâvâ*⁶¹, *el-Mefâtîh şerhu'l-Mesâbih*⁶², *el-Fetâvâ*⁶³, *el-Vecîz*⁶⁴, *el-Kâfî*⁶⁵ ve *el-Keşşâf*⁶⁶ gibi bazı eserlerin ise ismini anmıştır.⁶⁷ Görüldüğü üzere yukarıda zikredilen eserlerin çoğunluğu fıkıh ilmiyle ilgili eserlerden oluşmaktadır.

Yapılan araştırma neticesinde eserin Osmanlı döneminde bir medresede okunduğuna dair bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak müellifin kırk hadis çalışmasını öğrencilerinin bid'atleri terk ve sünene ittiba konusundaki istekleri üzerine kaleme aldığını belirtmesi ve mukaddimedeki "*Tâlib! Bu eserden faydalan ve amel et. Eğer amel edersen Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olursun.*" şeklindeki ifadeleri, eserin hiç değilse

³⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 46, 48.

⁴⁰ Birgivî, *Şerh*, s. 61.

⁴¹ Birgivî, *Şerh*, s. 6.

⁴² Birgivî, *Şerh*, s. 53, 57, 58, 60, 62, 66, 68, 69, 74, 89.

⁴³ Birgivî, *Şerh*, s. 47.

⁴⁴ Birgivî, *Şerh*, s. 71, 74.

⁴⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 46.

⁴⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 58, 62, 85.

⁴⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 22.

⁴⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 65, 77, 79.

⁴⁹ Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Kur'an tefsiridir. Birgivî, *Şerh*, s. 46.

⁵⁰ Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhına dair eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 45.

⁵¹ Eserin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Birgivî, *Şerh*, s. 61, 67, 71, 78, 80.

⁵² Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) tasavvuf, ahlâk, fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 22, 62, 63, 66.

⁵³ Mevsilî'nin (ö. 683/1284) Hanefî fikhının temel metinlerinden biri sayılan *el-Muhtâr* adlı kitabına yine aynı müellif tarafından yazılan şerhidir. Birgivî, *Şerh*, s. 68, 69, 71, 74.

⁵⁴ Mevsilî'nin (ö. 683/1284) Hanefî fikhının temel metinlerinden biri sayılan eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 62.

⁵⁵ Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) Hanefî fikhına dair eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 62.

⁵⁶ İmamzâde'nin (ö. 593/1177) Osmanlı âlimleri arasında çok rağbet gören ilmihal ve ahlâk kitabıdır. Birgivî, *Şerh*, s. 62, 73, 83.

⁵⁷ Serahsî'nin (ö. 483/1090) Hanefî fikhına dair eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 63.

⁵⁸ Eserin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Birgivî, *Şerh*, s. 63, 65.

⁵⁹ Deylemî'nin (ö. 509/1115) kısa metinli hadisleri bir araya getirdiği eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 69.

⁶⁰ Bâbertî (ö. 786/1384) tarafından Burhâneddin el-Mergînânî'nin *el-Hidâye* adlı eserine yazılan şerhtir. Birgivî, *Şerh*, s. 65.

⁶¹ Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) çeşitli eser ve fetvalarını bir araya getiren eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 65, 69, 76.

⁶² Eserin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Birgivî, *Şerh*, s. 75.

⁶³ Eserin kime ait olduğu tespit edilememiştir. Birgivî, *Şerh*, s. 72.

⁶⁴ Gazzâlî'nin Şâfiî fikhına dair eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 67.

⁶⁵ Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye (ö. 189/805) ait *Zâhirü'r-rivâye* diye bilinen altı kitabı bir araya getirdiği eseridir. Birgivî, *Şerh*, s. 65, 67.

⁶⁶ Mu'tezile âlimlerinden Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) dirayet metoduyla yazdığı tefsiridir. Birgivî, *Şerh*, 48.

⁶⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 46.

kendi medresesindeki öğrencilerine okutmuş olabileceğini söylememize imkân tanımaktadır.⁶⁸ İlave olarak şunları söylememizin de konuyu vuzuha kavuşturma noktasında faydalı olacağını düşünmekteyiz. Eserin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Kütahya, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi gibi yerlerde elli dört yazma nüshası bulunmakta olup istinsah tarihleri ise 1682 ile 1823 tarihleri arasında değişmektedir. Esere ait ilk istinsah kaydı tespitlerimize göre Birgivî'nin vefatından yaklaşık bir asır sonrasına ait olup 1682 tarihlidir. Bu bilgiler ışığında eserin, talebeleri vasıtasıyla Anadolu'nun çeşitli bölgelerine götürüldüğünü ve onlar tarafından medreselerde veya ders meclislerinde okutulduğunu veya ezberletildiğini söylememiz de mümkün olmaktadır. Ancak müellif nüshası hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Şerh Mustafâ Cem'î tarafından bazı bölümleri çıkartılarak Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁶⁹

3. Birgivî'nin Hadis Şerh Metodu

Bu kısımda şârihin eserdeki hadisleri nasıl açıkladığı, hangi eserlerden veya âlimlerden istifade ettiği, hadisten istinbat ettiği hükümler gibi konular hakkında bilgiler verilecektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Birgivî niyet, abdest, dua, temizlik, namaz, selam vermek gibi ibadetlerle alakalı kırk hadis seçmiştir. Hadisleri seçmekle iktifa etmemiş, aynı zamanda onları uzun diyebileceğimiz bir usulde şerh etmiştir.

Anadolu topraklarında yapılan şerhler ya klasik ya da geç dönem metoduyla yapılmışlardır. Müellif, şerhinde ise klasik dönem şerhciliğinin metotlarına başvurmamıştır. Eğitimci/müderres vasfının ağır basması sebebiyle seçtiği hadisleri sistematik bir çerçevede ve talebenin anlamasına/kavramasına öncelik vererek şerh etmiştir. Bu kapsamda Birgivî eserine aldığı hadisleri şerh ederken onları sekiz bölüm altında rivâyet, lügat, i'râb, belağat, şerh, tefrî', suâl ve fâide noktasından incelemektedir. Rivâyet bölümünde hadisin râvîlerini ve faziletlerini; lügat bölümünde hadiste geçen kelimelerin lügat, şeriat ve kullanım noktasından taşıdığı manalarını; i'râb bölümünde hadisin i'râbını, belağat bölümünde hadisin meânî ve beyân ilimlerine göre özelliklerini; şerh bölümünde hadisin izahını, tefrî' bölümünde hadisin ibaresi, delâleti, işareti ya da muktezasından çıkartılan faydalarını; suâl bölümünde hadisile ilgili soru ve cevaplarını ve son olarak fâide bölümünde ise hadisile ilgili faydalı bilgileri zikretmiştir.⁷⁰ Ancak şerh incelendiğinde hadislerin açıklanmasında fikhî boyutun öne çıktığı görülecektir. Hadisler bu kapsamda şerh edilmiş ve tafsilatlı diyebileceğimiz bilgiler verilmiştir. Bu eseri tanıtıcı bilgilerden sonra şimdi Birgivî'nin hadis şerh metodu hakkında bilgi vermek istiyoruz.

⁶⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 4.

⁶⁹ Birgivî-Akkirmânî, *Bürhânü'l-müttekîn*, Trc. Mustafâ Cem'î, Yahyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1290.

⁷⁰ Birgivî, *Şerh*, s. 4, 5.

Şârih sahâbe râvîsi dâhil hadislerin isnâdını zikretmemiş, sadece metnini vermekle yetinmiştir. Ancak devam eden satırlarda hangi müellifin hangi sahâbeden hadisi naklettiğini ifade etmiştir.⁷¹

Müellif şerhe geçmeden önce hadisleri tahrîc etmiştir. Mesela o, Cuma günü gusledilmesi ile ilgili hadisin Ebû Dâvud (ö. 275/889)⁷², Tirmizî (ö. 279/892)⁷³, Nesâî (ö. 303/915)⁷⁴, İbn Mâce (ö. 273/887)⁷⁵, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)⁷⁶, İbn Huzeyme (ö. 311/924)⁷⁷, İbn Hibbân (ö. 354/965)⁷⁸, Taberânî (ö. 360/965)⁷⁹ ve Hâkim (ö. 405/1014)⁸⁰ tarafından rivâyet edildiğini ve Tirmizî'nin⁸¹ "hasen", Hâkim'in⁸² ise "sahih" olarak değerlendirdiğini nakletmiştir. Öte yandan müellif hadisi nakleden sahâbeden Evs b. Evs es-Sekaffî'nin (ö. ?) ve Abdullah b. Abbâs'ın (ö. 68/687-8) isimlerini zikretmekle yetinmiş, fakat haklarında bir malumat vermemiştir.⁸³ Bir diğer örnek ise Cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına 'sus' diyen kimsenin bunu yapmamasını ifade eden hadistir. Hadisin Buhârî⁸⁴, Müslim⁸⁵, Ebû Dâvud⁸⁶, Tirmizî⁸⁷, Nesâî⁸⁸, İbn Mâce⁸⁹ ve İbn Huzeyme⁹⁰ tarafından Ebû Hüreyre (ö. 58/678) tarikiyle rivâyet edildiği bilgisini paylaşmıştır.⁹¹

Birgivî bazen âlimlerin hadis hakkındaki değerlendirmelerine katılmamıştır. Mesela Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-3), Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik (ö. 93/711-2), Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) ve Âişe'den (ö. 58/678) birçok tarikle rivâyet edilen kulakların baştan kabul edildiği hadisi⁹², İbnu's-Salâh'ın (ö. 643/1245)⁹³ zayıf olarak değerlendirdiğini belirtmiş ancak, bu değerlendirmeye itibar etmemiş, zayıf olduğu fikrine katılmamıştır.⁹⁴ Bazen hadislerin isnadı ile ilgili kendi kanaatini paylaşmıştır. Mesela her akıl sahibi kimsenin besmelesiz başladığı işin eksik olduğu ifade edilen hadisin⁹⁵ mürsel ve

⁷¹ Birgivî, *Şerh*, s. 5. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 41, 49, 57, 75, 80, 83-4.

⁷² Ebû Dâvud, *Tahâre*, 124.

⁷³ Tirmizî, *Cum'a*, 4.

⁷⁴ Nesâî, *Cum'a*, 19.

⁷⁵ İbn Mâce, *İkâmetü's-salât*, 69.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/95.

⁷⁷ İbn Huzeyme, *Sahih*, 3/128, 132.

⁷⁸ İbn Hibbân, *Sahih*, 7/19.

⁷⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 1/214-5, 5/102, 7/279, 8/165.

⁸⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/417-8.

⁸¹ Tirmizî, *Cum'a*, 4.

⁸² Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/417-8.

⁸³ Birgivî, *Şerh*, s. 83-4.

⁸⁴ Buhârî, *Cum'a*, 34.

⁸⁵ Müslim, *Cum'a*, 11.

⁸⁶ Ebû Dâvud, *Salât*, 234.

⁸⁷ Tirmizî, *Cum'a*, 368.

⁸⁸ Nesâî, *Cum'a*, 22, *Salâtu'l-îdeyn*, 20.

⁸⁹ İbn Mâce, *İkâmetü's-salât*, 86.

⁹⁰ İbn Huzeyme, *Sahih*, 2/874.

⁹¹ Birgivî, *Şerh*, s. 90. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 5-6, 41, 43, 49, 75, 80, 82-3, 91.

⁹² Ebû Dâvud, *Tahâre*, 50; Tirmizî, *Tahâre*, 29; İbn Mâce, *Tahâre*, 53.

⁹³ İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, Thk. Nureddîn İtr, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1984, s. 31-2.

⁹⁴ Birgivî, *Şerh*, s. 75.

⁹⁵ Ebû Dâvud, *Edeb*, 22; İbn Mâce, *Nikâh*, 19.

mevsûl olarak nakledildiğini, mevsûl rivâyetin isnadının diğerinden daha sağlam olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Bu durum aynı zamanda onun muttasıl-müsned rivayete ayrı bir değer verdiğinin delili olarak kabul edilebilir. Bazen ise hadis ile ilgili kanaatini kendisinden önceki âlimlerden alıntı yaparak göstermeyi tercih etmiştir. Mesela Birgivî bazı kimseler tarafından mütevâtir olduğu söylenen “*Ameller niyetlere göre değerlendirilir.*” hadisi⁹⁷ hakkında Münzirî’den nakilde bulunmuş ve onun açıklamalarına izafeten mütevâtir olmadığını beyan etmiştir. Münzirî (ö. 656/1258) hadisin mütevâtir olmadığını senedde geçen Yahyâ b. Saîd el-Ensârî’nin (ö. 143/760) Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî’den (ö. 119/737), Muhammed b. İbrâhîm et-Teymî’nin Alkame’den (ö. 62/682), Alkame’nin de Ömer b. Hattâb’tan (ö. 23/644) teferrüdde kaldığını ifade ettikten sonra ancak meşhur olabileceğini zikretmiştir. Ayrıca Münzirî hadisi, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî’den iki yüz veya yedi yüz râvînin naklettiğini de sözlerine ilave etmiştir.⁹⁸

Birgivî, hadislerin metinlerinde geçen kelimelerin zabtına dair bilgiler vermiştir. Mesela o, ‘غَسَلَ’ fiilinin çoğunluk tarafından ‘غَسَّنَ’ şeklinde şeddeli okunduğunu, ancak hadis âlimlerinin tahfif ile ‘غَسَلَ’ şeklinde okuduklarını söyleyerek kelimenin nasıl okunması gerektiğine açıklık kazandırmıştır.⁹⁹

Müellif, hadislerin sebebi vürudu hakkında da imkân dâhilinde bilgi vermiştir. Mesela “*Ameller niyetlere göredir.*”¹⁰⁰ hadisinin bir kadınla evlenmek için hicret eden kişi hakkında olduğunu söyleyerek hadisin anlaşılmasını kolaylaştırmak istemiştir.¹⁰¹

Şârih, hadislerin daha iyi anlaşılması maksadıyla metinlerde geçen kelimeleri lûgat noktasından izah etmiştir. Mesela o, “*إنما الأعمال بالنيات*”¹⁰² hadisinde geçen ‘إنما’ edatının hasr (mahsus kılma) ifade ettiğini, ‘الأعمال’ lafzındaki ‘ل’ takısının kelimenin çoğul manasını kaldırdığını ve istiğrak (mübalağa) manasına gelip tüm amelleri kapsadığını, ‘بالنيات’ kelimesindeki ‘ب’ harfi cerrinin âlet (vasıta), istiâne (yardım) veya mülâbese (yakınlık) manasında kullanıldığı ve ‘النيات’ kelimesinin ise kişinin kalbinin bir işe yönelmesi manasına geldiğini zikretmiştir. Ayrıca niyetin şeriat noktasında ikiye ayrıldığını, birincisinin mutlak, ikincisinin ise mukayyed niyet olduğunu sözlerine ilave etmiş ve bunları tarif etmiştir.¹⁰³

Birgivî, hadisin metninde geçen bazı kelimelerle ilgili bilgiler vermiştir. Mesela “*On şey insanın fıtratındandır.*”¹⁰⁴ hadisinin metninde geçen ‘fıtrat’ kelimesinin âlimlerin

⁹⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 41.

⁹⁷ Buhârî, *Bed’ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

⁹⁸ Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/25; Birgivî, *Şerh*, s. 6.

⁹⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 84.

¹⁰⁰ Buhârî, *Bed’ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹⁰¹ Birgivî, *Şerh*, s. 9.

¹⁰² Buhârî, *Bed’ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹⁰³ Birgivî, *Şerh*, s. 6-7.

¹⁰⁴ Müslim, *Tahâre*, 56; Ebû Dâvud, *Tahâre*, 29; Tirmizî, *Edeb*, 14; Nesâî, *Zîne*, 1; İbn Mâce, *Tahâre*, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 41/507-8; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/47.

çoğunluğu tarafından ‘sünnet’ manasında kullanıldığını ifade ettikten sonra diğer bazılarının ise ‘din’ ile izah ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁵

Müellif, hadisin i’râbını yapmıştır. Mesela “الأذن من الرأس”¹⁰⁶ hadisindeki ‘kulaklar’ lafzının mübteda ve ‘başandır’ kelimesinin ise haber olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Bir diğer örnekse “إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ”¹⁰⁸ hadisidir. Burada ‘الأعمال’ kelimesinin mübteda, ‘بالنِّيَّاتِ’ın ise haber olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁹

Şârih, hadisin metninde geçmeyen ancak konuyla ilgili olduğunu düşündüğü mevzulara şerhinde temas etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber Cuma namazına gidecek kimselerin gusletmesini istemiştir.¹¹⁰ Hadisin izahında o, Cuma günü camiye erken gitmenin faziletinden ve cemaati rahatsız ederek ön safa ilerlemenin uygun bir davranış olmadığından bahsetmiştir.¹¹¹ Aynı şekilde amellerin niyetlere göre olduğunu ifade eden hadisin¹¹² şerhinde de sefih ve kötü kimselere ilim öğretilmemesi, ücret karşılığında Kur’an okunmaması, niyetin kısımları ve hasedin çeşitleri gibi mevzuları işlemiştir.¹¹³

Birgivî, hadisleri şerh etmekle yetinmemiş, ilgili hadisten dersler de çıkarmıştır. Mesela o, Cuma gününde yapılması gerekenlerin ifade edildiği hadisten¹¹⁴ şu sonuçları çıkarmıştır: 1. Abdesti tam almak. 2. Gusletmek. 3. Namazı vaktin başında kılmak. 4. Hutbenin başına yetişmek. 5. Yürüyerek camiye gitmek. 6. Bineğe binmemek. 7. Hutbe îrâd eden kimseye yakın oturmak. 8. Hutbe verilirken dinlemek, konuşmamak.¹¹⁵

Müellif, bazen Hanefî mezhebinin görüşlerinin dışına çıkmış, farklı görüşler arasında tercihte bulunmuş, farklı görüşlerin arasını cem ve te’lîf etmeye çalışmış ve hadisin şerhinde farklı fikhî görüşlere de değinmiştir. Ancak çoğunlukla takip ettiği Hanefî mezhebine bağlı kalmıştır. Mesela abdest almak için niyet gerekli mi, değil mi meselesinde Hanefîler ile Şâfiîler’in görüşlerine temas etmiş, ayrıca kaza namazı kılınırken ilgili namazın kazasında niyetin belirli bir vakte tayin edilip edilmemesi gibi meselelerde geniş malumat vermiştir. Bu konuda Şâfiîler’in görüşüne katılmakta, Hanefîler’ininkini tenkit etmekte ise de doğrusunu Allah’ın bileceğini söyleyerek değerlendirmesini tamamlamaktadır.¹¹⁶ Bir diğer örnek ise şudur: Baş ile kulakların meshinin yapılmasında

¹⁰⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 57.

¹⁰⁶ Ebû Dâvud, *Tahâre*, 50; Tirmizî, *Tahâre*, 29; İbn Mâce, *Tahâre*, 53.

¹⁰⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 76.

¹⁰⁸ Buhârî, *Bed’ü’l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹⁰⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 8; Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 8, 41-2, 50, 80, 85.

¹¹⁰ Ebû Dâvud, *Tahâre*, 124; Tirmizî, *Cum’a*, 4; Nesâî, *Cum’a*, 19; İbn Mâce, *İkâmetü’s-salât*, 69; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 26/95; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 3/128, 132; İbn Hibbân, *Sahîh*, 7/19; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 1/214-5, 5/102, 7/279, 8/165; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/ 417-8.

¹¹¹ Birgivî, *Şerh*, s. 86-92.

¹¹² Buhârî, *Bed’ü’l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹¹³ Birgivî, *Şerh*, s. 14, 16, 24, 38.

¹¹⁴ İbn Mâce, *İkâmetü’s-salât*, 69; Tayâlisî, *el-Müsned*, 2/437; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/259; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/433.

¹¹⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 85.

¹¹⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 12-4. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 54-5, 74.

Hanefîler bir kez eli ıslatarak her iki uzvun meshedilmesini sünnet olarak görürken, Şâfiîler ise her bir uzvun mesh edilmesi için elin ayrı ayrı ıslatılmasının sünnet olduğunu ifade etmişlerdir. Burada Hanefî fakîhi İbnü'l-Hümâm'dan (ö. 861/1457) alıntı yapan Birgivî, Hz. Peygamber'in ikinci kez elini ıslatmasının onun kurumasından dolayı olduğunu ifade ederek Hanefîler ve Şâfiîler'in dayandıkları hadislerin arasını uzlaştırdığına (cem ve te'lîf) dikkat çekmiştir. Yine o, Mâlikîler'de kulakları mesh etmenin vacip olduğunu ifade etmiştir. Müellif, ilgili hadisin bir kez elin ıslatılarak her iki uzvun mesh edileceğine delil olduğunu söyleyerek müntesibi olduğu Hanefî mezhebinin görüşüne tabi olmuştur.¹¹⁷

Birgivî, sadece bilgi aktarmakla yetinmemiş, zikrettiği görüşler arasında tercihte bulunmuştur. Mesela baş ve kulakların meshinde Hanefî mezhebine mensup olan *el-Hulâsâ* sahibi, Kâdîhân (ö. 592/1196) ve İbnü'l-Hümâm'dan konu ile ilgili nakiller yapmış ve bunlar arasında *el-Hulâsâ* sahibinin görüşünü tercih ettiğini zikretmiştir.¹¹⁸

Şârih, hadiste geçen bazı konuların daha iyi anlaşılması amacıyla açıklama yapmıştır. O, Cuma günü namaz kılmak için uzak bir yerden gelen kimsenin sevabını artırmak maksadıyla adımını kısa tutmasının gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁹ Bir diğer örnek ise Birgivî'nin, her işe başlarken Allah'ı zikir ve hamdederek başlanmasının sünnet olduğunu zikretmesidir.¹²⁰ Diğer bir misal ise "*Ameller niyetlere göredir.*"¹²¹ hadisidir. O bu hadisten, ibadetlerde niyetin tayin edilmesi, niyetle sevabın artıp azalacağı, kötü niyetli kimselere ilim öğretilmemesi gerektiği, ücret mukabilinde Kur'an okumanın caiz olmayacağı gibi çıkarımlarda bulunmuştur.¹²²

Müellif, eğitim öğretim metotlarından olan soru-cevap tarzına (diyalektik) eserinde başvurmuştur. O, soruyu sormuş ve yine kendisi cevaplamıştır.¹²³

Şârih, hadisleri açıklarken âyetlerden istifade etmiştir. "*Ameller niyetlere göredir.*"¹²⁴ hadisini açıklarken "*Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.*" (Beyyine, 98/5), "*Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zâlimlerden olursun.*" (En'am, 6/52), "*Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer.*" (İsrâ, 17/18) ve "*De ki: "Herkes*

¹¹⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 77.

¹¹⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 79. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 81.

¹¹⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 85.

¹²⁰ Birgivî, *Şerh*, s. 42.

¹²¹ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹²² Birgivî, *Şerh*, s. 13-7.

¹²³ Birgivî, *Şerh*, s. 44-5, 84.

¹²⁴ Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.” (İsrâ, 17/84) âyetlerinden hadisın anlamını desteklemek noktasında istifade etmiştir.¹²⁵

Müellif, hadisleri açıklanması sadedinde diğer hadislerden de yararlanmıştır. Mesela, Tirmizî¹²⁶ ve İbn Mâce'nin¹²⁷ Abdullah b. Abbâs'tan rivâyet ettiği parmakların hilallenmesi gerektiğini ifade eden hadisi, Tirmizî¹²⁸, Taberânî¹²⁹ ve Dârekutnî'den¹³⁰ (ö. 385/995) aynı manayı ihtiva eden diğer hadislerle takviye etmiştir.¹³¹ Guslün sünnetleri, gusletmenin sünnet olduğu vakitler, Cuma günü camiye erken gitmenin fazileti, Cuma günü ön safa geçmek için cemaate sıkıntı vererek ön taraf geçmenin yanlışlığı gibi konuları izah ederken yine diğer hadislerden oldukça faydalanmıştır.¹³² Ebû Dâvud¹³³, Tirmizî¹³⁴ ve İbn Mâce¹³⁵ tarafından Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (ö. 86/705) rivâyet edilen kulakların başa dâhil olması ile ilgili hadisi, İbn Mâce'nin¹³⁶ Abdullah b. Zeyd'den (ö. 63/683) ve Dârekutnî'nin¹³⁷ Abdullah b. Abbâs'tan rivâyet ettiği diğer iki hadisle desteklemiştir.¹³⁸

Şârih, hadislerden çıkan sonuçları zikretmiş ve bunları da diğer hadislerle desteklemiştir. Mesela bir hadiste kişinin Cuma hutbesi îrâd edilirken konuşmaması gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹³⁹ Bu rivayeti Ebû Dâvud'dan¹⁴⁰ rivâyet edilen diğer bir hadisle takviye etmiştir.¹⁴¹

Birgivî, hadisleri izah ederken sahâbenin sözlerinde de yararlanmıştır.¹⁴² Mesela niyet hadisi ile ilgili olarak Hz. Ömer'in (ö. 23/644) şu sözünü zikretmiştir: Amelin en üstünü Allah'ın farzlarını yapmak, haram kıldıklarından sakınmak ve Allah'a ibadet ederken doğru niyet taşımaktır.¹⁴³ Bir diğer örnek aynı konuda Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) şu sözüdür: Cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehennemde olmaları niyetleri sebebiyledir.¹⁴⁴ Ancak yukarıdaki sözlerin naklinde alıntı yaptığı kaynağını

¹²⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 20-1.

¹²⁶ Tirmizî, *Tahâre*, 39.

¹²⁷ İbn Mâce, *Tahâre*, 54.

¹²⁸ Tirmizî, *Tahâre*, 30.

¹²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 20/306.

¹³⁰ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/150.

¹³¹ Birgivî, *Şerh*, s. 80-1.

¹³² Birgivî, *Şerh*, s. 86-90.

¹³³ Ebû Dâvud, *Tahâre*, 50.

¹³⁴ Tirmizî, *Tahâre*, 29.

¹³⁵ İbn Mâce, *Tahâre*, 53.

¹³⁶ İbn Mâce, *Tahâre*, 53.

¹³⁷ Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/173.

¹³⁸ Birgivî, *Şerh*, s. 75. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 21-2, 42-3, 46-7, 60-1, 64-5, 70-1, 77.

¹³⁹ Buhârî, *Cum'a*, 34; Müslim, *Cum'a*, 11; Ebû Dâvud, *Salât*, 234; Tirmizî, *Cum'a*, 368; İbn Mâce, *İkâmetu's-salât*, 86; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/874.

¹⁴⁰ Ebû Dâvud, *Salât*, 207.

¹⁴¹ Birgivî, *Şerh*, s. 85.

¹⁴² Birgivî, *Şerh*, s. 22-3, 46-8.

¹⁴³ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrût 2005/1426, s. 1733; İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fî Şerhi Hamsîne Hadîsen min Cevâmii'l-Kelim*, Thk. Şuayb el-Arnaût ve İbrâhîm Bâcis, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1999/1419, s. 71; Birgivî, *Şerh*, s. 22.

¹⁴⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, s. 1733; Birgivî, *Şerh*, s. 22.

zikretmemesi bir eksiklik olarak kabul edilmelidir. Yapılan araştırma neticesinde ker iki sözün de Gazzâlî *el-İhyâ* kitabının aynı yerinden alındığı tespit edilmiştir.¹⁴⁵

Şârih, açıkladığı hadislerin önemine dikkat çekmek maksadıyla meşhur âlimlerden nakilde bulunmuştur. Örneğin “*Ameller niyetlere göredir.*”¹⁴⁶ hadisinin ehemmiyetine dikkat çekmek maksadıyla Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel’in şu sözlerini nakletmiştir: “*Bu hadis, ilmin üçte birini kapsar.*”¹⁴⁷

Müellif, aynı şekilde bazı kelimelerin izahında da âlimlerin görüşlerine başvurmuştur. Mesela ayette geçen ‘شَاكِيْه’ ibaresini Hasan el-Basrî’nin (ö. 110/728) ‘niyet’ kelimesiyle açıkladığını zikretmiştir.¹⁴⁸

Şârih, şer’î delilleri bilgi değeri noktasından değerlendirmiş, deliller hiyerarşisinde Kur’an ile haber-i vâhid’in aynı değeri taşımadığını zikretmiştir.¹⁴⁹

Birgivî, hadisleri izah ederken kendisinden önce yazılan şerhlere atıfta bulunmuştur. Mesela Cuma günü imam hutbe îrâd ederken kişinin konuşmaması gerektiği ifade edilen hadiste¹⁵⁰ Buhârî şârihi Kirmânî (ö. 786/1384)¹⁵¹ ve Müslim şârihi Nevevî’ye¹⁵² atıfta bulunmuştur.¹⁵³ Öte yandan Aynî (ö. 855/1451) gibi Hanefî bir şârihe atıfta bulunmaması ise oldukça dikkat çekicidir.¹⁵⁴

Müellif, hadisle ilgili bazı fikhî açıklamaları zikretmiştir. Mesela Cuma guslü alan kişinin gusle niyet etmesi, besmele çekmesi, dişlerini misvaklaması ve parmak aralarını hilallenmesinin sünnet olduğunu zikretmiş ve bu konuya delil olarak Sahîhayn ve diğer hadis kitaplarında geçen hadisleri kullanmıştır.¹⁵⁵ Konuya dair bir diğer örnek ise parmaklarla ayak ve ellerin parmak aralarının hilallenmesi işidir ki Mâlikî mezhebine göre

¹⁴⁵ İlgili konudaki bir diğer örnek ise ayette geçen ‘شَاكِيْه’ kelimesinin Hasan el-Basrî tarafından niyet kelimesiyle ilgili olan açıklamasıdır. Birgivî bunun açıklamasında Ebu'l-Leys es-Semerkandî’ye veya eseri *Tenbîhu'l-gâfilîn*’e atıfta bulunmamıştır. Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu'l-gâfilîn*, es-Seyyid el-Arabî, Mektebetü'l-Eymân, Kâhire 1998, s. 376.

¹⁴⁶ Buhârî, *Bed’ü'l-vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

¹⁴⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 6.

¹⁴⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu'l-gâfilîn*, s. 376; Birgivî, *Şerh*, s. 20.

¹⁴⁹ Birgivî, *Şerh*, s. 78.

¹⁵⁰ Buhârî, *Cum’a*, 34; Müslim, *Cum’a*, 11.

¹⁵¹ Şemseddîn Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1981/1401, 6/42-3.

¹⁵² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Müessesetü Kurtuba, Beyrût 1994/1414, 6/197-8.

¹⁵³ Birgivî, *Şerh*, s. 90. Diğer örnek için. Birgivî, *Şerh*, s. 60.

¹⁵⁴ www.yazmalar.gov.tr adresinde yaptığımız incelemede Aynî’nin (ö. 855/1451) *Umdetü'l-Kârî* isimli eserinin dört yazma nüshası olup İstanbul Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Zikri geçen eser Birgivî’den (ö. 981/1573) yaklaşık bir asır önce yazılmıştır. Dönemin şartları düşünüldüğünde Birgivî’nin hayatta iken eseri görme şansı kanaatimizce oldukça azdır. Ayrıca eserlerin bulunduğu Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi’nin bânisi Atıf Efendi’nin vefat tarihi ise 1155/1742 tarihidir. Bu durum ulaştığımız kanaati destekleyici niteliktedir. Yine Birgivî’nin ilim muhiti İstanbul’da uzun süre kalmayıp Birgi’ye yerleşmesi de eserden faydalanma imkânının önüne geçtiği fikrinin bizde oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

¹⁵⁵ Birgivî, *Şerh*, s. 86.

vaciptir.¹⁵⁶ Bir diğer misal ise fukahânın, Cuma, bayram ve Arafat günleri ile ihrama girileceği zaman gusletmenin müstehab olduğunu beyan ettikleri açıklamalarıdır.¹⁵⁷ Yine, Hz. Peygamber'in namaza geç gelen kimselerin cemaati rahatsız ederek ön saflara geçmesini onaylamadığına dair hadisler Ahmed b. Hanbel¹⁵⁸, İbn Mâce¹⁵⁹, Tirmizî¹⁶⁰ ve Taberânî¹⁶¹ tarafından nakledilmiştir. Burada konuya açıklama getiren Birgivî Hanefî fakihi Ebû'l-Mehâsin Hasen b. Mansûr el-Özkendî el-Fergânî'nin (ö. 592/1196) *Fetâvâ-yı Kâdîhân* isimli eserinden nakilde bulunarak öne geçecek kişi cemaate sıkıntı meydana getirecek ise bunu yapmaması gerektiğini, eğer bir sıkıntı getirmiyor ise bunu yapmasında bir mahzur olmayacağını ifade etmiştir. Yine o, Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933)¹⁶² hutbe başlamadıkça geç gelen kimsenin ileriye geçmesinde bir problem görmediği, aksi durum mevcutsa mekruh olarak değerlendirdiği görüşünü zikrederek konuyu vuzuha kavuşturmuştur.¹⁶³

Şârih, hadislerin bahsettiği bazı mevzular hakkında faydalı bilgiler vermiştir. Mesela Cuma guslü ile ilgili hadisin izahında üç fayda anmıştır. Bunlar Guslün sünnetleri, guslün yapılması sünnet olan zamanlar ve Cuma guslünün fazileti hakkındadır.¹⁶⁴

Müellifin hadis usulü konuları ile ilgili herhangi bir malumat verdiği tespit edilememiştir. Bunun sebebi hadis usulünde yazdığı kitabı olsa gerektir.

Sonuç

Konuları izah usulünden anlaşıldığına göre eser eğitim-öğretim faaliyetinde kullanılmak üzere kaleme alınmıştır. Ancak eserin herhangi bir medresede okutulduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Buna rağmen nüshalarının çok olması ve bulunduğu yerler münasebetiyle talebeleri vasıtasıyla eserin Anadolu topraklarının çeşitli bölgelerinde okunduğu veya okutulduğu anlaşılmaktadır.

Şerhte başvuru kaynağı eserlerin büyük çoğunluğunu, Hanefî mezhebinin fîrûuna ait meselelerden bahseden âlimlerin eserleri oluşturmaktadır. Bu bilgilerden hareketle şârihin Hanefî fıkıh literatürüne dayanarak hadisleri şerh ettiğini söyleyebiliriz. Dikkat çeken hususlardan bir diğeri ise eserin bir hadis şerhi olmakla birlikte hadislerin izahında mevcut şerhlerden çok fazla yararlanılmadığıdır.

¹⁵⁶ Birgivî, *Şerh*, s. 81

¹⁵⁷ Birgivî, *Şerh*, s. 86.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/221.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *İkâmetü's-salât*, 89.

¹⁶⁰ Tirmizî, *Cum'a*, 369.

¹⁶¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, Thk. Târk b. Avdullah ve Abdülmuhsin b. İbrâhîm, Dâru'l-Harameyn, Kâhire 1995/1415, 4/60-1.

¹⁶² Burhanüddin (Burhanü's-şeria) Mahmûd b. Ahmed b. Abdülazîz el-Buhari el-Mergînânî, *el-Muhîtu'l-Bürhânî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*, Thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 2004/1424, 2/91.

¹⁶³ Birgivî, *Şerh*, s. 89. Diğer örnekler için bkz. Birgivî, *Şerh*, s. 12-3, 45, 50, 60-3, 82-3.

¹⁶⁴ Birgivî, *Şerh*, s. 85-6.

Birgivî şerhe geçmeden önce hadisleri tahrîc etmiş, âlimlerin onlar hakkındaki kanaatlerini zikretmiştir. Ancak kimi zaman bahis mevzu edilen hadis hakkında yapılan bazı değerlendirmelere katılmadığını belirtmiştir. O, hadisleri izah ederken âyet, hadis ve sahâbe sözlerinden faydalanmıştır. Müellif hadisin farklı tariklerini zikretmiş ve bunları onun izahında kullanmıştır. Birgivî hadisin metninde geçmeyen ancak konuyla bağlantılı olduğunu düşündüğü mevzuları da eserine almış ve açıklamıştır.

Birgivî şerhini kaleme alırken hadis, fıkıh, kelâm gibi farklı alanlarda yazılan kaynaklara başvurmuş ancak hadis usulü ve ricali hakkında herhangi bir malumat vermemiştir.

Şârihin, âyetle hadisin konumunun aynı olmadığını ifade etmesi onun da genel kabul edilen deliller hiyerarşisini kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Müellif hadisin metninde geçen kelimeleri lügat çerçevesinden açıklamıştır. O, hadislerin fikhî boyutuna oldukça gayret göstermiş onların anlaşılabilmesi için geniş izahlar yapmış, aynı konuda zikredilen görüşler arasında tercihte bulunmuştur.

Hadislerden dersler çıkaran ve bunların bir kısmını hadislerle tahkim eden Birgivî, onların i'rabını da yapmıştır. O, metinde geçen bazı kelimelerin zabtına temas etmiştir.

Birgivî, çoğunlukla Hanefî mezhebinin görüşleri çerçevesinde fetva vermekle birlikte bazı konularda diğer mezheplere tabi olmuştur. Bu durum onun katı bir Hanefî mezhebinin dışındaki bazı mezheplerin görüşlerini benimsediğini ve kendisini ikna eden deliller ışığında hareket edebildiğinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk.) Şu'ayb el-Arnaut ve Âdil Mürşid, 50 Cilt., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1995/1416.
- Alî b. Balabân el-Fârisî, *el-İhsân fî takrîbi İbn Hibbân*, (thk.) Şuayp el-Arnaut, 18 Cilt., Beyrut 1988.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 3. Baskı., İFAV Yayınları, İstanbul 2009.
- Bağdadlı İsmâîl Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâi'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, 2 Cilt., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Barçın, Mustafa, "Ünlü Âlim İmam Birgivî", *Sebilürreşad*, c. 14 sy. 329, Aralık 1961, 59-60.
- Birgivî-Akkirmânî, *Bürhânü'l-müttekîn*, Trc. Mustafâ Cem'î, Yahyâ Efendi Matbaası, İstanbul 1290.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, Daru İbn Kesir, Dımaşk 2002/1423.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 3 Cilt., Meral Yayınları, İstanbul 1972.
- Cihan, Sadık, "Muhammed B. Pir Ali Birgivi ve "Risâle fi Usulî'l-Hadis"ın Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Samsun 1987, s. 55-76.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, 20. Baskı., İFAV Yayınları, İstanbul 2016.

- Çakır, Mesut, *Birgivi'nin Kitâbu'l-Îmân Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer el-Bağdâdî, *Sünen*, (thk.) Şuayb el-Arnaut ve diğerleri, 6 Cilt., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2004/1424.
- Demircigil, Bayram, *Birgivi'nin İslâm ve Osmanlı Hukukundaki Yeri ve Ferâiz İsimli Risalesinin Edisyon Kritiği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, (thk.) Muhammed Avvâme, 5 Cilt., Müessesetü'r-Reyyân, Beyrût 1998/1419.
- Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhu'l-gâfilîn*, (thk.) es-Seyyid el-Arabî, Mektebetü'l-Eymân, Kâhire 1998.
- Efendioğlu, Mehmet, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010, ss. 559-60.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrût 2005/1426.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnu'l-Beyyî' Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (thk.) Mustafâ Abdülkâdir Atâ, 5 Cilt., 2. Baskı., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2002.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef*, (thk.) Muhammed b. Abdullah el-Cum'a ve Muhammed b. İbrahim, 16 Cilt., Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2004/1425.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed el-Absî, *el-Musannef*, (thk.) Muhammed Avvâme, 26 Cilt., Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 2006/1427.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak en-Nîsâbü'rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (thk.) Muhammed Mustafa el-A'zami, 4 Cilt., Beyrut 1980.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk.) Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 2 Cilt., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire 1975/1395.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, 7 Cilt., Daru'l-Mearif, Beyrut ts.
- İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem fî Şerhi Hamsîne Hadîsen min Cevâmii'l-Kelim*, (thk.) Şuayb el-Arnaût ve İbrâhîm Bâcis, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1999/1419.
- İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, (thk.) Nureddîn İtr, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1984/1404.
- İbrahim Peçevi Peçuylu, *Târîhi Peçevî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1283.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, "Kırk Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, ss. 467-70.
- Karacabey, Salih, *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1990.
- Karahan, Abülkadir, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

- Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-funûn*, 2 Cilt., Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût ts.
- Kaylı, Ahmet, *A Critical Study Of Birgivi Mehmed Efendi's (d. 981/1573) Works and Their Dissemination in Manuscript Form*, (Doktora Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Kencik, Ali Rıza, *Cemâleddîn Aksarâyî ve Ona Nispet Edilen Erba'üne Hadîsen Adlı Eserin Tahkiki*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.
- Kirmânî Şemseddîn Muhammed b. Yûsuf, *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 25 Cilt., 2. Baskı., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1981/1401.
- Koca, Suat, "İbn Melek'in Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Şerh Literatüründeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 53 sy. 1, Ankara 2012, ss. 1-33.
- Kufralı, Kasım, "Birgivi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 2, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1979, ss. 634-5.
- Kufralı, Kasım, "Birgewî", *The Encyclopedia of İslam*, Ed. H.A.R. Gibb – J.H. Kramers – E. Levi-Provençal – J. Schacht, Second Edition, s. 1, E. J. Brill, Leiden 1986, ss. 1235.
- Lekesiz, Mustafa Hulusi, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritansit) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- Martı, Huriye, *Birgivi Mehmed Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Mergînânî, Burhânüddîn (Burhânu's-şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî fî fikhi'l-Hanefî*, (thk.) Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, 9 Cilt., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004/1424.
- Müslim b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, Thc. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru't-Taybe, Riyâd 2006/1427.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Alî b. Şuayb, *es-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyâd ts.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Erba'üne'n-Nebeviyye ve Tetimmetuhâ*, (nşr.) Ömer Abdülcebbâr, Mektebetü'l-İktisâd, Mekke 2009.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Müessesetü Kurtuba, Beyrût 1994/1414.
- Nev'îzâde Atâullah Efendi Atai, *Zeyl-i Şekâik*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1268.
- Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrût 1957.
- Pakalın, Mehmet Zeki, "Kassam-ı Askerî", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.
- Şemseddîn Sâmî, "Birgivi", *Kâmûsu'l-a'lâm*, c. 2, Mihran Matbaası, İstanbul 1306, ss. 1284.

- Şensoy, Sedat, “Şerh ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, TDV Yayınları, Ankara 2010, ss. 555-9.
- Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-evsat*, (thk.) Târik b. Avdullah ve Abdülmuhsin b. İbrâhîm, 10 Cilt., Dâru’l-Harameyn, Kâhire 1995/1415.
- Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, (thk.) Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, 25 Cilt., Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrût ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, (thk.) Ahmed Muhammed Şâkir, 5 Cilt., 2. Baskı., Mustafâ el-Bâbi’l-Halebî, Kâhire 1968/1388.
- Türcan, Zişan, “Anadolu’da Hadis Şerhçiliği”, *Anadolu’da Hadis Geleneği ve Darul’l-Hadisler Sempozyumu*, (Çankırı, 30 Nisan-1 Mayıs 2011). Ed. Muhittin Düzenli, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2011, ss. 339-351.
- Türcan, Zişan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Türkmen, Ömür, *İmam Birgivi ve Risâle fî Ahvâl-i Etfâli’l-Müslimîn Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahrici*, (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1995.
- Varlık, Nûkhet, “Taûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, TDV Yayınları, Ankara 2011, ss. 175-7.
- Yüksel, Emrullah, “Birgivi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, TDV Yayınları, Ankara 1992, ss. 191-4.
- Yüksel, Emrullah, “Mehmet Birgivi”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Erzurum 1977, ss. 175-85.
- Zebîdî, Murtazâ, *Tâcu’l-Arûs*, (thk.) Hüseyin Kassâr, 40 Cilt., et-Türasü’l-Arabî, Küveyt 1969/1369.

